

УДК 94(3):91(492.61/.62)

ТИМОШЕНКО Марта – PhD, старший викладач кафедри класичних, візантійських та середньовічних студій (КлаВіС), Український католицький університет (timoshka@ucu.edu.ua)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6093-9904>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.42.148722>

**АНТИЧНА СПАДЩИНА
У КОМЕНТАРІ ГОЛЛАНДСЬКОГО КАРТОГРАФА
АБРАГАМА ОРТЕЛІЯ ДО МАПИ
ПОНТУ ЕВКСИНСЬКОГО 1590 року**

***Анотація.** У статті автором аналізується енциклопедична ерудиція з античної історії та географії голландського картографа Абрагама Ортелія, який у 1590 р. видав мапу Понту Евксинського разом з цінним латиномовним коментарем до неї. Детальний розгляд цього джерела має на меті показати його структуру, уявлення та рівень знань людини в епоху не просто великих географічних відкриттів, а й неабияке зацікавлення та попит на історичну географію в кінці XVI ст.*

***Ключові слова:** мапи, альбом, голландська картографія, Понт Евксинський, греко-римські історики, топоніми.*

Постановка проблеми. В історії світової картографії ім'я голландця Абрагама Ортелія (або Ортельса) після Клавдія Птолемея та Герарда Меркатора є чи не найбільш відомим, а за популярністю його атлас *Theatrum orbis terrarum* «Театр» або «Видовище світу земного» у першому виданні з 70 мапами, що почав виходити в Антверпені з 20 травня 1570 р., обійшов навіть карти великого Меркатора. Підтвердженням цьому є хоча би той факт, що «Театр» видавався більше 40 разів (виходив навіть після смерті картографа у 1598 р. аж до 1624 р.) та був перекладений шістьма європейськими мовами з латини: голландською, німецькою, французькою, італійською, англійською та іспанською, один з яких латиномовний з 1584 р. маємо у науковій бібліотеці

ім. В.І. Вернадського¹. З 1579 р. фламандський майстер започаткував до свого атласу спеціальний додаток з трьох історичних мап, *Parergon* (про усі значення цього слова детальніше див. [8, 50]). Упродовж наступних років Ортелій постійно доповнював його новими регіональними картами на історичну тематику *sacrum et profanum*, так що станом на 1598 р. виник незалежний історичний атлас з 39-ма мапами [8, 49], який часом з'являвся в одному виданні разом з «Театром». В історії картографії фламандець відомий передовсім як батько європейського «кишенькового» атласу. Менше, на наш погляд, проаналізовано його заслуги в галузі історичної географії. Адже, якщо при створенні «Театру» Ортелій копіював відомі йому мапи світу інших авторів [3, 104], то історичні він малював та коментував латиною сам з надзвичайною ерудицією (майже на кожній мапі Ортелій зазначає: «ex sonatibus geographicis Abrahami Ortelij» (див. Іл. 3)), кольорові гравюри до яких робив вже згодом Ян Вірікс. Саме «Парергон» на сьогодні не є докладно вивченим історико-картографічним джерелом. У ньому маємо 5 мап, присвячених паломництвам та історичній географії Св. Землі, наприклад, *Geographia sacra sv. Pavla, patriarha Avraama* та ін., решта 34 – історичні карти на античну тематику. Серед них нашу увагу привернула мапа Понту Евксинського 1590 р., а також латиномовний коментар до неї. Їх детальний аналіз є важливим сьогодні, адже дає нам можливість зрозуміти рівень уявлень голландців про класичну історію та географію у XVI ст. Важливо також, що після мап Клавдія Птолемея та Пейтенгерових таблиць, вона є наступним картографічним джерелом до вивчення античних топонімів берегової лінії Понту, своєрідним архівом давніх згадок та описів об'єктів довкола Чорного моря.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Найбільше дослідників цікавив «Театр» Ортелія: аналізувався як каталог авторів, використаних ним при створенні альбому [6; 9], так і самі мапи у ньому [7]. Що ж до «Парергону», є недавнє дослідження про паломницькі карти [8]. Російський дослідник Яцунський лише коротко розглядає зміст коментарів до історичних мап [3, 110–119].

¹ http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_sk/cgiirbis_64.exe.

Голландський лінгвіст Марсель ван ден Бруке досліджував спадщину фламандця з мовної точки зору, вперше звернувши увагу на розбіжності у текстах Ортелія на звороті. Так, він довів, що існувало два видання «Театру»: наукове і популярне: латиномовне, іспаномовне, англомовне та італомовне належали до 1 категорії, а німецько-, франкомовне та голландське – до другої. «Парергон» ж мав винятково наукову мету. Про це вказує сам Ортелій в коротенькому зверненні до свого читача: «Дорогий Читачу, для опису нашої земної кулі ти маєш наступні мапи, які я намалював для тих, хто зацікавлений давньою історією як сакральною, так і світською. Я вирішив опублікувати їх окремо, бо, здається, вони не відповідають цьому Театру (в якому я задумав показати лише сьгоднішнє розташування місцевостей). Однак, переконаний проханнями друзів, розмістив їх у кінці цієї роботи як додаток. Прощай і користуйся нашими спробами». Внизу цього вступу до «Парергону» Ортелій пише свій девіз: «*Historiae oculus geographia* – географія є оком історії» (див. Іл. 1), маючи на увазі, що мапа, тобто географія дає можливість історії стати візуальною та ожити [5, 13].

Основна мета статті полягає у дослідженні античної спадщини представленої у коментарі до мапи Понту Евксинського 1590 р. Абрагама Ортелія. Цієї мети можна досягнути, детально проаналізувавши сам латиномовний коментар, що дасть змогу: 1) встановити хронологічні рамки використаних голландським картографом джерел; 2) дослідити структуру коментаря та виявити, що було пріоритетним для автора при описі Понту; 3) показати зв'язок між текстом та мапою, проаналізувавши деякі написи на мапі; сама ж мапа Понту потребує окремого розгляду та детальної уваги, тому на разі це не є завданням автора статті.

Зміст коментаря до мапи. Впорядковуючи як «Театр», так і «Парергон» Ортелій часто пояснює читачеві свої кроки. Так, до першого видання 1570 р. він пише *de tabularum auersa parte*, що «оскільки читачеві чи глядачеві атласу було би неприємно бачити зворот мап пустим, ми вирішили написати короткий коментар до того, про що говоримо на самих мапах, щоб не оминуть жодного імені, що було використане нами при їх створенні». Однак проаналізувавши зміст лише одного коментаря та самої карти Понту, можемо вже говорити про певні розбіжності даних.

Нижче подаємо зміст коментаря з латини українською (див. Іл. 2), взявши за джерело видання Іоганна Врінтіуса 1603 р. [П], де «Парергон» розміщено після «Театру»².

Отже, свій текст до мапи Понту автор зазвичай починає з античних назв, тут це талассоніми, що можемо зустріти у греко-римських авторів не тільки античності, але й навіть пізнішого часу³: *Понт Евксинський, Аксинський* (Пліній, Овідій та ін.), *Понтійське (Ponticum mare) море* (Страбон, Тацит, Плутарх, Птолемей та Йордан), *море Понту* (Лукрецій), за назвою етносів, що проживали довкола моря: *Сарматське і Скіфське* (Валерій Флакк, Овідій та Марціан), *Амазонське* (Клавдіан), *Кіммерійське* (Геродот та Орозій), *Таврське* (Фест Авієн); регіональні назви: *Колхидське* (Страбон), *Кавказьке* (від назв гір, Аполлоній), *Фасійське* (від р. Фасіс, Арістід), *Танаїс* (назване готами, як передає Прокопій) – картограф вважає цю назву помилковою. На мапі ж Ортелій згадає ще один талассонім – *Гілейське море*, що зустрічаємо у Плінія Старшого (див. Іл. 3). Тут же по центру Ортелій називає море *Pontus Euxinus, sed dictus ab antiquis Axenus ille fuit* (див. Іл. 3). – Понт Евксинський, однак давніми був названий Аксинським, тобто Негостинним (цю традицію щодо перейменування моря переповідає Страбон: Strabo VII, 3, 6 – М. Т.).

Далі йде фізичний опис місцевості. Ортелій вказує на те, що «майже усі автори⁴ пишуть про схожість форми Понту зі скіфським луком, коли він зігнутий, так що його тятивою є південна частина моря, від Константинополя аж у бік Сходу до ріки Фасіс, окрім мису Карамбіс, а решта цього берега має невеликі гавані і заливи, які не творять прямої лінії. Інша частина по лівий бік до північної частини нагадує ріг з двома кривими кінцями: верхній є більш округлий, а нижній – пряміший, особливості якого дуже чітко вказані на нашій мапі. Це море має також два миси: один – на півдні, Карамбіс, інший – на півночі, Arietis frons (укр. мис Бараняче чоло)». Посилаючись на істориків Амміана та Евстатія, Ортелій пише, що ці два миси віддалені один від

² Поданий аналіз тексту далі подається без нумерації рядків у коментарі.

³ Їхній поділ зроблено автором статті.

⁴ Див. Hecat. Fr.163, Strabo II, 5, 2, Pomp. Mela XIX, 92, M. Manilius IV, 755. – М. Т.

одного на бл. 2 500 стадіїв⁵. «Тим не менше, – продовжує картограф, – тим, хто пливе зі Сходу на Захід чи із Заходу на Схід, вони здаються настільки близькими один до одного, що можна подумати ніби вони є кінцем моря, і що Понт Евксинський був двома морями. Але коли ви досягнете середини між цими двома мисами, то інша частина виглядає так, наче це вже інше море». Фламандець подає також свідчення давніх про окружність моря: за Страбоном – 25 тис. стадіїв, за Полібієм – 22 тис⁶. «Цю цифру зменшує на 2 тис. Амміан (Амм. XXII, 8,10), посилаючись на авторитет Ератосфена, Гекатея та Птолемея. Геродот, який на власні очі бачив море, пише, що він виміряв його довжину, і вона складає 11 100 стадіїв, а ширина – 3 200». Також Ортелій, цитуючи Геродота, передає його враження від моря, яке той називає *Θαλασσίωτατον* – «надзвичайним, найдивовижнішим», а також гідним того, аби його побачити. Однак цифрам Геродота не варто вірити, адже вже у пізніших географів маємо інші дані. Навіть сам картограф сумнівається у цьому, пишучи, що «ці виміри більш точно зафіксовані Страбоном та Плінієм у 12 розділі його 4 книги, частково на основі його власних спостережень, а частково згідно думок інших людей».

«Давнина стверджує, що це море, серед усіх наших морів, було найбільшим, і що воно було кінцем світу, як з ін. боку Гадес, за стовпами Геракла (див. Strabo I, 2, 9 – М. Т.). Також що воно було зовсім несудноплавним як через його величезні розміри, так і через варварські племена, які щоденно тривожили його береги і здійснювали різноманітні жорстокості по відношенню до прибулих чужинців» (Strabo VII, 3, 6 – М. Т.).

Цікавим є підбір епітетів античних авторів до місцевостей у кожному коментарі Ортелія. Так, Понт очима давніх можна уявити як: *vastum et trux* – безмежне і люте море (Verg. et Catull.), *immensum et minax* – величезне і грізне (Ovid.), *vorax et dubium* – всепоглинаюче і небезпечне (Lucanus), *rabidum* – бурне (Silius), *vagum* – непостійне, *ventosum* – вітряне (Statius), *arduum* – складне/високе (Val. Flacc.), *horrendum, infestum, vesanum* – страхітли-

⁵ Грецький стадій дорівнював 178 метрам у Полібія, рим. миля – 1478,7 м.

⁶ Сучасна берегова лінія моря становить в окружності 4090 км.

ве, неприязне, неприборкуване (Manilius), *insanum et asperum* – скажене і неприступне (Seneca), *raucisonum* – хрипле (Fest. Avien.).

Ортелій високо цінує описи про розташування та природу моря, що зустрічаються у Геродота, Помпонія, Страбона, Плінія, Овідія та Макробія, однак найбільш точно і старанно зробив це, на його думку, Амміан у 22 книзі, 8, 10 (тут міститься опис Тракії та довколишніх народів – М. Т.), а також Арріан в «Периплі Понту», схолії до якого авторства І.В. Стукія 1577 р. картограф вважає *amplissima* – «найзначнішими чи найповнішими».

Далі автор подає найцікавіші, як на нього, спостереження про море, які він прочитав у різних авторів: «Вода у нього солодка, чи принаймні, солодша, ніж у інших морів. Окрім того, його води легші за води ін. морів і ніколи не розливаються (показують відливи та приливи), але воно завжди зберігає ту особливість води, що вона тече в один бік, як свідчать Лукрецій, Макробій, Пліній та Овідій. З цієї причини, я думаю, море іноді повністю замерзає. Бо, пригадую, про це прочитав в Овідія, Марцелліна Комміта та інших (Ovid. Tristia III, 10; Herod. IV. 28 – М. Т.). Аристотель згадує, що воно біліше за інші моря (Arist. Problemata).

Про фауну моря: «Еліан у своїх “Строкатих оповіданнях” (*Varia historia*) пише, що море не породжує нижніх і витончених моллюсків, тільки вкрай рідко, а тих, що виявлено, є дуже мало. Тут не водяться кити, лише дрібні тюлені і маленькі дельфіни, як передає Плутарх у «Мораліях» (Plut., *Moralia*, V, 32 – М. Т.). Не запливає сюди жодне дике створіння, яке живиться рибою, окрім тюленів та дрібних дельфінів, пише Пліній» (Plin. IX, 15, 20 – М. Т.).

Про ріки Понту: «Страбон згадує, що 40 рік впадає до моря (Strabo VII, 3, 6–7 – М. Т.). Однак наша мапа показує набагато більше». Справді, підрахувавши, налічуємо бл. 90 рік на карті Ортелія (див. Іл. 3).

З найголовніших міст довкола Понту автор згадує в коментарі Візантій, Томи (славне через екзил поета Овідія), Борисфен, що називається Ольвією чи Мілетополем, про яке багато читаємо у Діона Хризостома у 16 промові, Діоскурія, що є Севастополем, якщо вірити у поет. міфи, його заснув. візничі Кастор і Полідевк. Це місто було колись настільки відоме, як розповідає Пліній на основі Тімосфена, що зазвичай до нього прибувало 300

різних народів, які розмовляли різними мовами; і потім римляни для ведення перемовин тримали там 130 перекладачів» (Plin. VI, 5, 17 – М. Т.).

Менш відомими, пише Ортелій, є Трапезунт, Керасос, Фарнакія, Амісос, Сінопа, Гераклея і навпроти Константинополя є вільне місто Халкідон. «На західному узбережжі проживають тракійці, на півдні – азійці, такі як: віфінці, галати та каппадокійці. Колхідяни займають східне узбережжя. Майже вздовж усього пн. узбережжя як Європи, так і Азії живуть сармати та скіфи, розмежовані різними племенами, серед них є тавроскіфи, і їхній Херсонес, що називається Таврійським і Скіфським (на мапі – *Taurica, quae et Scythica Chersonesus*). Аппіан називає цей самий Понт Херсонесом, який, як пише Пліній, колись був оточений морем (Plin. IV, 85 – М. Т.). За формою та величиною він часто порівнюється та вважається дуже схожим на Пелопоннес. Страбон залишив свідчення з традиції ін. авторів, що колись він був з'єднаний з материком за допомогою перешийка 360 стадіями – (185 м, див. Strabo VII, 4, 1 – М. Т.)». Зауважмо, що у коментарі автор перелічує далеко не всі етноніми, які позначено на мапі (див. Іл. 3). Їхнє прочитання та коментування потребує окремої уваги.

Про флору Херсонесу: «Країна в напрямку Метопону або Баранячого Чола, *Frons Arietis*, є неприступна, гірська та сприятлива для аквілонів⁷. Навколо Феодосії (місто, чия гавань може прийняти 100 кораблів), є дуже родючі землі. Атеней пише, що цибулі тут так солодкі і смачні, що їх можна їсти сирими (див. Athen. II, 67, Plin. XIX, 32 – М. Т.). Є на цьому Херсонесі Берозький пагорб (на мапі – *Berosus mons* – М. Т.), де є три джерела. Якщо хтось вип'є з них воду, одразу помре без болю чи ліків (Plin. II, 103 – М. Т.). Плутарх у творі «Ганаїс або про річки» згадує олію, зроблену на цій горі, яку люди витискають з певної рослини галінда. Цією олією вони мажуться, а потім, коли зігріваються, не відчують холоду, хоча вона може бути також гіркою. Той же автор (тобто Пліній) розповідає, що є трава фрікса неподалік печери Борея, яку, якщо мають пасинки, нічого лихого можуть зазнати від мачух. Ця трава холодніша за сніг: а коли ж мачухами здійснюється підступ, вона спалахує полум'ям

⁷ Аквілон – давньоримська назва північно-східного вітру, іноді північного.

[...].». Тут Ортелій переповідає вустами давніх авторів локальні, мабуть, скіфські міфи про дивовижні зілля Херсонесу.

Що ж до міфів Понту, то фламандець їх, на перший погляд, відділяє від історичних свідчень, відсилаючи свого читача, якому вони до вподоби, до «Медеї» Сенеки та «Іфігенії» Еврипіда, а також до історії про аргонавтів і золоте руно. Однак на самій мапі Ортелій на великому картуші під назвою *Pontus Euxinus* уточнює, що саме його морську гладь вперше своїм веслом потривожив Ясон, влітаючи тим самим в основу історичної мапи версію про міфологічного першопрохідця (див. Іл. 3).

Фламандець згадує у коментарі до мапи Понту не менш чудернацьку історію на релігійну тематику, яку переповідає Йосиф Флавій в «Іудейських старожитностях» (IX.10.2) про пророка Іону: як його з'їв та проковтнув кит біля Іссікської затоки⁸, а згодом після трьох днів та трьох ночей він виплонував пророка живим та здоровим біля берегів Понту. Ортелій консультувався тут з греко-латинським лексиконом Роберта Константина 1562 р., який подає, що цією рибою була ламія⁹.

Картограф завершує свій коментар вкрай короткими відомостями про Меотиду, посилаючись на IV книгу Полібія «Загальної історії» та «Метеорологію» Аристотеля I–II кн.; пише також, що довгота моря складає 6 тис. стадіїв за Темістієм Евфрадом (ритор з Колхиди IV ст. н. е. – М. Т.) і що на цьому морі не так багато островів, та й ті не всі заселені. Їхні мешканці солять велику рибу, а потім розбивають її на порошок (тобто муку – М. Т.) та споживають замість хліба, як засвідчує Помпоній, через брак продовольства (див. *Pomp. Mela II, 97 – М. Т.*). На самій мапі є великий напис, що окреслює Меотиду як *Maeotis palus: Quam Scythiae gentes circundant undique ripis, Et matrem Ponti perhibent Maeotidis undam.* – «Меотійське болото: довкола якого на усіх берегах проживають скіфські племена, і стверджують, що Мео-

⁸ Затока Іскендерун, Вірменська або Александреттська затока – затока Левантійського моря або північно-східного краю Середземного моря, що омиває береги південної Туреччини, суч. провінції Хатай.

⁹ За недоступності даного лексикону, неможливо на разі перевірити цю інформацію.

тійська вода є матір'ю Понту». Тут Ортелій подає версію про старше походження Меотиди за Геродотом (Herod. IV. 86).

Часові рамки історико-географічних свідчень. Проаналізувавши імена грецьких та римських авторів в коментарі та на мапі, можна говорити про такі хронологічні рамки використаних античних і візантійських джерел: 1) у *коментарі* вони є значно ширшими – починаючи від логографа Гекатея Мілетського (VI ст. до н. е.) до історика та публіциста Евстатія Солунського (XII ст. н. е.); на *мапі* біля конкретних топонімів згадуються історики від Геродота до Павла Диякона (VIII ст. н. е.). При створенні карти найбільший вплив на Ортелія мав Арріан (6 разів згадується на мапі), Птолемей (тричі), Геродот (двічі), Пліній Старший (двічі), по одному разу фігурують Лікофрон, Діодор Сицилійський, Овідій, Помпоній Мела, Діон Хризостом, Аполлоній Родоський, Страбон, Амміан Марцеллін, Павло Диякон та Стефан Візантійський (див. Іл. 3). Загалом на мапі та коментарі фламандець використав дані близько 50 авторів. Як згадувалось вище, Ортелій цитує сучасні йому видання Стукія до «Периплу» Арріана, а також греко-латинський лексикон Р. Константина.

Висновки. Розглянутий вище коментар до мапи Понту Евксинського є своєрідним калейдоскопом давніх свідчень про цю місцевість. Незважаючи на те, що на сьогодні антична спадщина про фізичну географію та хорографію Чорного моря є дуже добре вивченою [1; 2], зібраний Абрагамом Ортелієм матеріал розширює наші знання стосовно різних назв Понту, його епітетів, що зустрічаємо у греко-римських поетів, місцевих легенд та «цікавинок», а також дає нам уявлення про рівень та ерудицію науковця в епоху пізнього Ренесансу тощо. Важливо також не забувати, що на кінець XVI ст., людина, яка не мала університетської освіти, зуміла відкрити Європі історичну географію, реанімувавши ім'я Птолемея, започаткувавши створення давніх мап та застосувавши науковий підхід до їх вивчення. Читати і досліджувати коментар фламандського картографа не завжди зручно, адже автор не часто дає чіткі посилання на цитоване джерело, згадуючи іноді лише імена авторів, та сам не всюди пояснює вибір того чи іншого фрагменту про досліджувану місцевість. Найбільше краєзнавчої інформації картограф подає тут по північному Причорномор'ю, а виклад про місто Візантій маємо вже у ін-

шому коментарі до наступної мапи, присвяченої Тракії та відповідно західному узбережжю моря. Слід відзначити, що його коментар має певну структуру та логіку викладу; також треба пам'ятати, що Ортелій був змушений лише на одному листі позаду мапи розмістити свій текст до неї, тож цим пояснюється певна лаконічність і вибірковість його викладу.

Перспективу дослідження вбачаємо у детальному аналізі самої мапи Понту Евксинського та її топонімної сітки. Цікавим моментом далі буде встановлення картографічного джерела для даної карти, адже, як було згадано вище, у своєму переліку давніх упорядників історичних мап Ортелій не подає жодної позиції, пов'язаної з Понтом. Ну і останнім важливим порівнянням мав би бути беззаперечний вплив на голландського картографа Клавдія Птолемея, номенклатура якого було розміщена в кінці альбому.

Джерела та література

I. Ortelius A. *Theatrum Orbis Terrarum, tabulis aliquot novis vitaque auctoris illustratum* / A. Ortelius ; edit. ultima Joan. Vat. Vrintius. – Antverpia, 1603. – 118 p.

1. Агбунов В. Античная лоция Черного моря / В. Агбунов. – М. : Наука, 1987. – 156 с.

2. Зубарев В. Историческая география Северного Причерноморья по данным античной письменной традиции / В. Зубарев. – М. : Языки славянской культуры, 2005. – 504 с.

3. Яцунский В.К. Историческая география: история ее возникновения и развития в XIV – XVIII вв. / В. Яцунский. – М., 1995. – 336 с.

4. Broecke van den M. The Significance of Language: The Texts on the Verso of the Maps in Ortelius, *Theatrum orbis terrarum* / Marcel van den Broecke // *Imago Mundi*. – 2008. – Nr. 60 (2). – P. 202–210.

5. Goffart W. *Historical Atlases: The First Three Hundred Years, 1570–1870* / W. Goffart. – University of Chicago Press, 2003. – 603 p.

6. Karrow Jr. Robert W. *Mapmakers of the sixteenth century and their maps : bio-bibliographies of the cartographers of Abraham Ortelius, 1570 : based on Leo Bagrow's A. Ortelii Catalogus cartographorum* / Robert W. Karrow Jr. – Chicago, 1993. – 846 p.

7. Koeman C. *The History of Abraham Ortelius and his Theatrum orbis terrarum* / C. Koeman. – Lausanne, 1994. – 64 p.

8. Melion Walter S. *Ad ductum itineris et dispositionem mansionum ostendendam: Meditation, Vocation, and Sacred History in Abraham Ortelius's*

Parergon / S. Walter Melion // The Journal of the Walters Art Gallery. – 1997. – Nr. 57. – P. 49–70.

9. Meurer Peter H. *Fontes Cartographici Orteliani: Das «Theatrum Orbis Terrarum» von Abraham Ortelius und seine Kartenquellen* / Peter H. Meurer. – Weinheim : Acta Humaniora, 1991 – 360 p.

References

I. Ortelius, A. (1603). *Theatrum Orbis Terrarum, tabulis aliquot novis vitae auctoris illustratum*. Joan. Bat. Vrintius (Ed.). Antverpia.

1. Agbunov, V. (1987). *Antichnaia lotciia Chernogo moria [Ancient Lions of the Black Sea]*. Moskva: Nauka [in Russian].

2. Zubarev, V. (2005). *Istoricheskaia geografiia Severnogo Prichernomoria po dannym antichnoi pismennoi traditcii [Historical geography of the Northern Black Sea region according to the ancient written tradition]*. Moskva: Iazyki slavianskoi kultury [in Russian].

3. Iatcunskii, V.K. (1995). *Istoricheskaia geografiia: istoriia ee voznikoveniia i razvitiia v XIV – XVIII vv. [Historical geography: The history of its origin and development in the XIV – XVIII centuries]*. Moskva [in Russian].

4. Broecke, van den M. (2008). The Significance of Language: The Texts on the Verso of the Maps in Ortelius, *Theatrum orbis terrarum*. *Imago Mundi*, 60 (2), 202–210.

5. Goffart, W. (2003). *Historical Atlases: The First Three Hundred Years, 1570 – 1870*. University of Chicago Press.

6. Karrow Jr., R.W. (1993). *Mapmakers of the sixteenth century and their maps: bio-bibliographies of the cartographers of Abraham Ortelius, 1570: based on Leo Bagrow's A. Ortelii Catalogus cartographorum*. Chicago.

7. Koeman, C. (1994). *The History of Abraham Ortelius and his Theatrum orbis terrarum*. Lausanne.

8. Melion, W.S. (1997). *Ad ductum itineris et dispositionem mansionum ostendendam: Meditation, Vocation, and Sacred History in Abraham Ortelius's Parergon*. *The Journal of the Walters Art Gallery*, 57, 49–70.

9. Meurer, P.H. (1991). *Fontes Cartographici Orteliani: Das «Theatrum Orbis Terrarum» von Abraham Ortelius und seine Kartenquellen*. Weinheim: Acta Humaniora.

TYMOSHENKO Marta – PhD, Senior Lecturer of the Department of Classical, Byzantine and Medieval Studies (Clavis), Ukrainian Catholic University (timoshka@ucu.edu.ua)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6093-9904>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.42.148722>

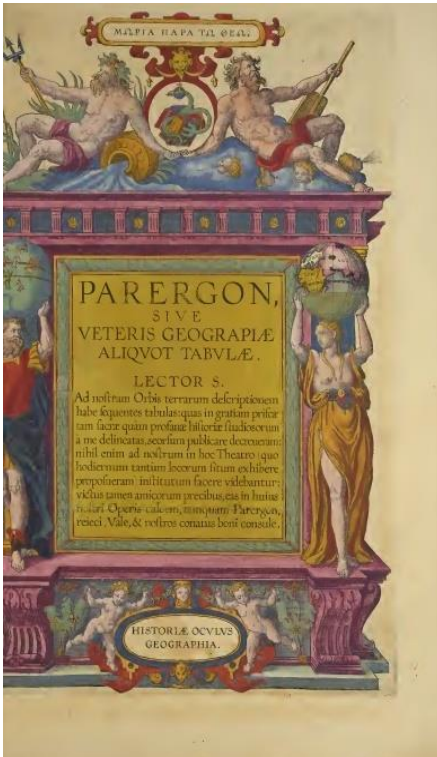
**THE ANTIQUE HERITAGE IN THE COMMENTARY
OF THE DUTCH CARTOGRAPH
ABRAHAM ORTELIUS TO HIS MAP
OF PONTUS EUXINUS 1590**

***Abstract.** The name of a Dutch mapmaker, Abraham Ortelius, is known first and foremost due to his *Theatrum Orbis Terrarum* – a 1570 atlas with maps, which was reissued many times even after his death in 1598 in six European languages. The spread of this atlas can be proven by the fact of existence of its copy in the funds of Volodymyr Vernadsky Ukrainian library. Since 1579 the Flemish master created a supplement to it consisting of three ancient maps, the «Parergon». During the following years, Ortelius continuously had been supplementing it with new regional maps, so that by 1590 an independent atlas of 39 ancient maps appeared, which in some editions was bound together with a «Theater...». If for the creation of the «Theater ...» he was called a compiler, being accused for copying the maps of the world from other authors, the ancient maps the Dutchman painted himself with an extraordinary precision, colored engravings of which were made by Jan Wierix. In addition to 39 maps, the «Parergon» has a great value in the Ortelius comments written in Latin and placed on the reverse side of an each map (so called in verso). In the XVI century, when the interest in antiquity became more and more alive (it was due to the first printed edition by E. of Rotterdam in 1533 of Ptolemy's Geography), the maps creation was of scientific and educational purpose. For these commentaries (or scholia), for the first time, drew his attention the Dutch researcher of Ortelius, Marcel van den Broecke. Among the 39 maps on antiquity, one is devoted to Pontus Euxinus, in his commentary to which Ortelius describes the physical geography of the Black Sea with reference to the ancient Greek and Roman authors of various epochs: poets, geographers and historians, with valuable information regarding the size and analysis of the most important, in his opinion, toponyms. A detailed reading of this map with a commentary on it is important today, for it gives us an opportunity to understand the level of the Dutch notions about the classical geography in the 16-th century, and the map itself is one of the most detailed cartographic sources for studying the ancient toponyms of the Pontus coastline after Ptolemy's and the Peutinger's maps; it is a pe-*

cular archive of ancient references and descriptions of objects around the Black Sea created by a far-not-resident of the ancient world, but a great scholar and connoisseur of Greek and Roman history as well as ancient geography. There is no wonder that Claudius Ptolemy, a father of the world's cartography, influenced much Ortelius, a latter was creating his maps (it is known that the Dutchman published the Ptolemy's nomenclature in his «Parergon»).

Key words: maps, album, Holland cartography, Abraham Ortelius, Greek and Roman historians, Pontus Euxinus, toponyms.

Стаття надійшла до редакції 10.09.18

Іл. 1. Титульна сторінка «Парергону», вид. 1603 р.

Іл. 2. Коментар до мапи. Ibidem

Лл. 3. Мапа Понту 1595 р. Амстердам